

Turgut Özal'ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan'a Yönelik "Zeytin Dalı" Diplomasisi Örneği*

Turgut Özal's Economy Focused Foreign Policy:
Case of the "Olive Branch" Diplomacy towards Greece

Teslim: 15 Eylül 2015

Onay: 1 Şubat 2016

Erkan ERTOSUN**

Öz

Turgut Özal'ın ekonomi ve dış politika arasında kurduğu ilişki, dönemin Türk dış politikasını açıklamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Özal'ın ekonomi-dış politika ilişkisi birbirini tamamlayıcı nitelikte dört farklı boyut içerir. Öncelikle, Özal, ekonomik ilişkilerin gelişmesi ile sağlanacak karşılıklı bağımlılığın siyasi sorunların çözümüne ciddi katkılar sağlayacağına inanmaktadır. İkincisi, dış politika, Türk ekonomisinin dışa açılması için bir araç olarak kullanılmalıdır. Üçüncüsü, Türkiye'nin etkin bir dış politika izleyebilmesi ancak ekonomik bakımdan güçlenmesi ile mümkün olacaktır. Dördüncüsü, ülkenin ekonomik bakımdan gelişmesi, demokratikleşme ve iç barışın sağlanmasının önünü açacak, böylece Türkiye'nin özellikle Avrupa'yla ilişkilerindeki önemli bazı engeller ortadan kalkacaktır. Bu çalışmada, söz konusu dört boyutun Özal'ın söylem ve uygulamalarına atıfla açıklanmasının ardından, bunlardan ilki olan "Ekonomik karşılıklı bağımlılık barışçıl ilişkilere yol açar" önermesinin nasıl ve ne ölçüde gerçekleştiği sorusuna Yunanistan'a yönelik "zeytin dalı" diplomasisi örneği üzerinden cevap aranmaktadır. Makale, Özal'ın ekonomi odaklı barışçıl politikasının iki ülke ilişkilerinde 1980'ler için sınırlı ölçüde sonuç verdiğini, ancak taraflar arasında diyalog ortamını sağlayarak ve ekonomik işbirliğinin zeminini oluşturarak, iki ülke arasında 1999 sonrası yaşanacak yakınlaşmanın öncüsü olduğunu iddia etmektedir.

Anahtar kelimeler: Özal, ekonomik karşılıklı bağımlılık, dış politika, Türkiye, Yunanistan.

Abstract

Economy-foreign policy relationship correlated by Turgut Özal gives hints about explaining Turkish foreign policy of the era. Özal's economy-foreign policy correlation has four dimensions, which complement each other. First of all, Özal believes that economic interdependence seriously contributes to the settlement of political problems. Secondly, foreign policy should be employed

* Bu çalışma, Turgut Özal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Fonu tarafından 2013-04-015 proje numarası ile desteklenmiştir.

** Dr., Misafir Öğretim Üyesi, Tarih Bölümü, Niagara Üniversitesi.

towards opening out of Turkish economy. Thirdly, effective Turkish foreign policy can only be realized by a strong Turkish economy. Fourthly, economic development will smooth the path for democratization and internal peace of the country, which will lift up the main obstacles enclosing especially the Turkish-European relations. After explaining these four dimensions with reference to Özal's discourse and practices, this study tries to answer the question, how and to what extent the first dimension, which argues that "Economic interdependence leads to peaceful relations", was realized on the Turkish-Greek "olive branch" diplomacy case. This article argues that although Özal's economy focused peaceful policy has limited results in 1980s, by creating a dialogue platform and by laying the ground for economic cooperation, it pioneered the rapprochement between the two countries after 1999.

Keywords: *Özal, economic interdependence, foreign policy, Turkey, Greece.*

GİRİŞ

Türkiye, Turgut Özal'ın başbakan yardımcısı, başbakan ve cumhurbaşkanı görevlerini ifa ettiği yıllarda (1980-1993) siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan önemli bir değişim süreci yaşamıştır. Bu dönemde, Özal'ın Türkiye'ye "çağ atlatma" hedefi çerçevesinde, ülkenin dünyaya açılımı öncelikli bir hedef olarak ele alınmıştır.

Özal'ın Türk ekonomisini geliştirme hedefi ile komşu ülkeler ve bölgelerle barışçıl münasebetler kurma politikası arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Türkiye'nin ekonomik kalkınma hamlesi yapabilmesi için iç ve dış politikasında istikrar ve huzur şarttır, yani ülke, kriz ve çatışma ortamından uzak tutulmalıdır. Bunun için de mevcut sorunların dondurulması ve küçük bazı kıvılcımlarla alevlenmesine fırsat verilmemesi gerekmektedir. Bu barışçıl ortamda ekonomi gündemi öncelikli bir konuma oturtulacak, hem toplumun enerjisi ekonomik kalkınma hedefine yönlendirilecek hem de siyasi gerilimlerden uzaklaştırılan dış politikanın temel hedefi olabildiğince çok sayıda devletle ticaretin artırılmasına odaklanacaktır. Ekonomik ilişkiler geliştikçe de, bir kenarda dondurulmuş vaziyette bekletilen siyasi sorunların çözümü artık daha kolay ve mümkün hale gelecektir. Çünkü ekonomik münasebetleri güçlenen ülkeler, siyasi sorunların, işbirliğinden doğan ortak çıkarları ortadan kaldırmasına fırsat vermeyecekler; sorunların kalıcı anlamda çözümü için de daha yapıcı bir yaklaşım sergileyeceklerdir.

Esasen Özal, bu fikirleri ile ekonomik karşılıklı bağımlılık ya da diğer adıyla ticari barış yaklaşımının savunucusu ve önde gelen bir uygulayıcısıdır. Bilindiği gibi, realistlerin uluslararası politikayı "sıfır toplamlı oyun" olarak gören anlayışına karşı liberaller 1970'lerden itibaren "kazan-kazan" yaklaşımını daha gür biçimde seslendirilmeye başlamışlardır.¹ Bu yaklaşıma göre, uluslararası ilişkilerde mutlak kazançlar değil görece kazançlar önemlidir ve devletler, işbirliğine dayalı ilişkilerden daha karlı çıkacaklardır. Zamanla, uluslararası ilişkilerde çok-uluslu şirketler, ulus-aşan sosyal hareketler ve uluslararası örgütlerin rolünün arttığı, devletlerarası ilişkilerde iletişim/ etkileşim kanallarının çeşitlendiği ve bu yeni koşullarda askeri güvenlik konularının belirleyiciliğinin azaldığı vurgulanmaya başlanmıştır.² Bu öngörüler doğrultusunda gelişen ekonomik karşılıklı bağımlılık ya da ticari barış yaklaşımı, ekonomik bakımdan karşılıklı bağımlılık ilişkisi tesis edilen ülkeler arasında savaş ihtimalinin azaldığını iddia etmiştir.³ Bu iddia, çatışmanın

¹ Mustafa Cüneyt Özşahin, "Barışın Ekonomi Politikası: Uluslararası İlişkilerde Liberal Kuram ve Ticari Liberalizm," *Uluslararası Hukuk ve Politika* 9, No. 35 (2013), 92-93.

² Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, (New York: Harper Collins Publishers, 1989), 24-29.

³ Bu iddiayı destekleyen ampirik çalışma örnekleri için bkz. John R. Oneal, Bruce Russett ve Michael L. Berbaum, "Causes of Peace: Democracy, Interdependence and International Organizations, 1885-1992," *International Studies Quarterly* 47, No. 3 (2003), 371-393 ve Yuan-Ching Chang, "Economic Interdependence and International Interactions: The Impact of Country Size on Political Conflict and Cooperation," *Australian Journal of Political Science* 39, No. 3 (2004), 605-623.

yol açacağı ekonomik zararların taraflar için katlanılamayacak kayıplar doğuracağı, ticari ilişkilerin geliştiği iki ülke arasında siyasi çözüm kanallarının ve toplumlar arası ilişkilerin gelişmiş olacağı, bu nedenle sorunlara siyasi çözüm yolları bulunacağı ve halkların savaşa karşı çıkacağı varsayımlarına dayandırılmıştır.⁴

Özal'ın başbakanlık görevini devralmasına kadar Türk dış politikasında temelde realist bir yaklaşımın geçerli olduğu, komşularla ilişkilerin kronik bazı sorunlar etrafında döndüğü ve uzlaşma/işbirliğinden ziyade rekabet/çatışma anlayışının egemen olduğu görülmektedir.⁵ Kronik sorunlara yönelik uzlaşma/müzakere yaklaşımı, "taviz vermek" olarak algılanmıştır ve bu durumun karşı tarafın kazanacağı, Türkiye'nin kaybedeceği bir sonuca götüreceği görüşü yaygındır. Özal ise, Türkiye'nin yakın komşularından başlayarak bölgesindeki ülkelerle ilişkilerini "kazan-kazan" anlayışının geçerli olduğu bir zemine çekmeye çalışacaktır.

Özal politikalarının temelindeki bu yaklaşım, ancak aktif ve çok yönlü bir dış politika ile hayata geçirilebilecektir. Bu doğrultuda Özal, gerek başbakanlık gerek cumhurbaşkanlığı görevlerini üstlendiği dönemlerde dış politika ile yakından ilgilenecektir. Özal'ın Türk siyasetinde etkin olduğu yıllardaki dış politik kararların arkasında ekonomi odaklı dış politika anlayışının belirleyici olduğu görülmektedir. Özal'ın dış politika temasları öncelikle ikili ticari ilişkileri geliştirme çabaları ile başlamış, sonrasında bölgesel ekonomik işbirliği girişimleri ile ileri boyuta taşınmıştır. Cumhurbaşkanlığı döneminde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİÖ) kurulması ve Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (EİÖ) genişletilmesi bu doğrultuda atılan dikkat çekici adımlardır. Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde öncülük ettiği bu girişimlerin altyapısı önceden beri süregelen liberal ekonomik fikirlerine ve bu çerçevede kurduğu ekonomi-dış politika ilişkisine dayanmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle, Özal'ın ekonomi öncelikli dış politikasının nedenleri incelenecek, ardından ekonomi ile dış politika arasında kurduğu ilişki farklı boyutları ile açıklanacaktır. Özal'ın ekonomi ve dış politika arasında kurduğu ilişki dört farklı boyutta tezahür etmektedir. Çalışmanın son kısmında bunlardan biri olan ekonomik karşılıklı bağımlılık yaklaşımına odaklanılacak ve bunun, Özal'ın başbakanlığı döneminde uygulamaya konulmasının dikkat çekici bir örneğini teşkil eden Yunanistan'a yönelik "zeytin dalı" diplomasisi detaylı biçimde incelenecektir.

Son yıllarda Türkiye-Yunanistan ilişkilerine dair çalışmalar, ilişkilerin ekonomi-politiğine, özellikle de iki ülke arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlı-

⁴ Özşahin, *Barışın Ekonomi Politliği*, 99.

⁵ Nitekim 1980 öncesinde Türkiye'nin komşusu Yunanistan ve SSCB ile ilişkilerinde işbirliği girişimlerinin cılız kaldığı, korku ve güvensizlik havasının daha belirleyici olduğu görülmektedir. Detaylar için Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler (1960-1980)", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980* içinde (Ed.) Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 716-768 ve Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler (1960-1980)", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980* içinde (Ed.) Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 769-783.

lık ile siyasi sorunların çözümü arasındaki münasebete odaklanmaktadır.⁶ Bu durum, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde 1999 sonrasında gelişen ekonomik işbirliği ve göreceli siyasi yakınlaşmanın bir yansımasıdır. Nitekim ilişkilerde siyasi sorunlar ve güvenlik krizlerinin belirleyici olduğu 1999 öncesi döneme ilişkin çalışmalarda ise iki ülke ilişkileri rekabet ve çatışma ekseninde ele alınmaktadır.⁷ Ancak söz konusu literatürde Turgut Özal'ın başbakanlığı (1983-1989) dönemindeki gelişmelere yeterince yer verilmemektedir. Halbuki yukarıda da ifade edildiği gibi, Özal, Türk dış politikasının geleneksel çizgisinde önemli bir değişim gerçekleştirerek ekonomik ilişkileri dış politikanın merkezine oturtmuş, siyasi ve güvenlik konularının girdabındaki Türkiye-Yunanistan ilişkilerini ekonomik karşılıklı bağımlılığın tesisi yoluyla işbirliği zeminine çekmeye çalışmıştır. Buradan yola çıkarak, çalışmada, Özal dönemine ilişkin kapsamlı veriler sunularak literatüre katkı sağlanmak amaçlanmaktadır.

Makale, Özal döneminin Türkiye-Yunanistan ilişkilerindeki yakınlaşmanın öncüsü olduğunu iddia etmekte ve bu dönemde iki ülke ilişkilerinde yaşanan gelişmeleri Özal'ın dış politika anlayışını merkeze alarak incelemektedir. Başka bir ifadeyle çalışmanın odak noktası Özal'ın ekonomi merkezli dış politikasıdır ve konu, 1980'lerdeki Türkiye-Yunanistan ilişkileri örnek olayı üzerinden incelenmektedir.

Bilindiği gibi siyaset bilimciler genellikle çok sayıda örnek olayı karşılaştırmalı olarak incelemeyi tercih etmektedirler. Bunun temel nedeni, genellemelere ulaşmanın ya da kuramsal bir iddiayı test etmenin tek örnek olay incelemesi ile mümkün olmayacağına inanmalarıdır.⁸ Ne var ki bu durum, tek örnek olay incelemesinin literatüre bilimsel bir katkı sağlamayacağı anlamına gelmez. Aslında mesele incelenen örnek olayın niteliği ile ilgilidir.⁹ Seçilen örnek olay test edilen iddianın gerçekleşme ihtimali çok düşük olan

⁶ Bkz. Nora Fisher Onar, "Crisis or Opportunity? Turkey, Greece and the Political Economy of South East Europe in the 2010s," *Southeast European and Black Sea Studies* 13, No. 3 (2013), 407-420; Mustafa Kutlay, "A Political Economy Approach to the Expansion of Turkish-Greek Relations: Interdependence or Not?," *Perceptions* 14, No. 1-2 (2009), 91-119; Dimitris Tsarouhas, "The Political Economy of Greek-Turkish Relations," *Southeast European and Black Sea Studies* 9, No.1-2 (2009), 39-57; Constantine A. Papadopoulos, "Greek-Turkish Economic Cooperation: Guarantor of Détente or Hostage to Politics?," *Oxford Southeast European Studies Occasional Paper*, No. 8/08 (2008), 1-40 ve Ziya Öniş ve Şuhnaz Yılmaz, "Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?," *Political Science Quarterly* 123, No. 1 (2008), 123-149.

⁷ Mustafa Aydın, "Cacophony in the Aegean; Contemporary Turkish-Greek Relations," *Turkish Yearbook of International Relations*, No. 27 (1997), 109-140; Ekavi Athanassopoulou, "Blessing in Disguise? The Imia Crisis and Turkish-Greek Relations," *Mediterranean Politics* 2, No. 3 (1997), 76-101 ve Nüzhet Kandemir, "Turkey-Greece Relations," *Fordham International Law Journal* 19, No. 5 (1995), 1851-1856.

⁸ Andrew Bennett ve Alexander L. George, "Case Studies and Process Tracing in History and Political Science: Similar Strokes for Different Foci," *Bridges and Boundaries: Historians Political Scientists and the Study of International Relations* içinde (Ed.) Colin Elman ve Miriam Fendius Elman (Massachusetts: The MIT Press, 2001), 152.

⁹ Bent Flyvbjerg, "Five Misunderstandings about Case-Study Research", *Qualitative Inquiry* 2, No. 2 (2006), 225 ve 231.

bir örneğini (*least likely case*) oluşturuyorsa ve iddia bu örnek olay üzerinde gerçekleşirse, tek örnek olay incelemesinin sonuçları da literatüre önemli bir katkı sağlar. Ayrıca, söz konusu örnek olay, literatürde yeterince detaylı biçimde ele alınmamış ise, tek örnek olay incelemesi ile elde edilecek sonuçlar, sonra yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar için değerli bir veri niteliği taşır. Bu doğrultuda, eldeki çalışmada karşılaştırmalı bir analiz amaçlanmamakta, tek örnek olay incelemesi ile 1980'lerin kapsamlı bir analizi ve başka mukayeseli çalışmalar için nitelikli veri sağlanması hedeflenmektedir. Nitekim Türkiye-Yunanistan ilişkileri, ekonomik karşılıklı bağımlılık yaklaşımının test edilmesi için ilgi çekici bir örnek olaydır. İki ülkenin de birbirini tehdit olarak görmeleri, Ege ve Kıbrıs sorunu gibi çözülmesi zor siyasi sorunların ilişkileri sıklıkla kriz ve çatışma ortamına sürüklenmesi ve toplumların birbirine yönelik beslediği tarihsel önyargı ve düşmanlık hisleri gibi nedenler Türkiye-Yunanistan ilişkilerini, ekonomik karşılıklı bağımlılık yoluyla barışçıl ilişkilerin kurulması iddiasının gerçekleşmesi için zor bir örnek olay kılmaktadır. 1980'ler iki ülke ilişkilerinde 1970'lerde yalanan gerilimin mirasını taşımaktadır ve bu on yılda da yeni krizler yaşanmıştır. Bu açıdan Özal'ın dış politikada yapmaya çalıştığı ekonomi odaklı paradigma değişikliğinin dönemin Türkiye-Yunanistan ilişkileri örneğinde ne ölçüde gerçekleştiği ilgi çekici bir araştırma konusudur.

Buradan hareketle makalede şu araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

- (1) Özal'ın başbakanlığı döneminde ekonomi odaklı bir dış politika izlenmesi hangi nedenlere dayanmaktadır? Bu çerçevede özellikle Özal'ın siyaset anlayışı ve liderliğinin ekonomi odaklı dış politika anlayışının benimsenmesindeki etkisi nedir?
- (2) Özal'ın ekonomi odaklı dış politika anlayışı bu dönemde ne ölçüde uygulamaya konabilmiştir? Bu dönemde atılan adımların sonraki dönemler üzerinde ne ölçüde etkisi olmuştur?

Makalede Turgut Özal'ın dış politika görüşünün ekonomik karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ile örtüştüğü ve bu yaklaşımın dönemin Türk dış politikasında yaşanan değişimde belirleyici etkisi olduğu vurgulanmaktadır. Özal'ın ekonomik işbirliği ve uzlaşma vurgusunun, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin çatışmacı ve suçlayıcı bir anlayıştan yapıcı ve uzlaşmacı bir dile dönüşmesine katkıda bulunduğu ve bu yönüyle 1999 sonrası dönemde yaşanan Türkiye-Yunanistan yakınlaşmasının öncüsü olduğu iddia edilmektedir.

1. NİÇİN EKONOMİ ODAKLI DIŞ POLİTİKA?

Turgut Özal'ın ekonomi öncelikli dış politikası şu nedenlerle açıklanabilir:

- (1) Bu dönemde ülkenin çözüm bekleyen en önemli sorununun ekonomi olarak görülmesi,
- (2) Özal'ın ekonomik politikalarla yakından ilgilenmeye uygun bir geçmiş/birikime sahip olması,

(3) Ekonomik sorunların çözümünde rehberliğine başvurulmuş 24 Ocak Kararları'nın dışa açılma ve ihracatın artırılmasını öngörmesi ve

(4) Bu yaklaşımın dönemin ruhu ile uyuşması.

Öncelikle, Özal'ın Türkiye'de önemli bürokratik görevler yürüttüğü ve sonrasında üst noktada siyasi görevler üstlenmeye başladığı dönem, ülkenin siyasi/toplumsal istikrarsızlık içinde bulunduğu ve büyük ekonomik sıkıntılar yaşadığı yıllara denk gelmektedir. Türkiye'de enflasyon 1970'lerin ikinci yarısında şiddetli bir yükselişe geçmiş, 1980'e gelindiğinde üç haneli rakamları görmüştü. Tüketici fiyatları endeksi 1978'de %53,3 ve 1979'da %62 iken 1980'de %116,6'ya ulaşmıştı.¹⁰ Bu dönemde ülke çok büyük bir dış borç çıkmazı ile de yüzleşmişti. Dövizle ödenmesi gereken dış borçlar 1978'de 6,2 milyar dolar, 1979'da 9,2 milyar dolar ve nihayet 1980'de 11,3 milyar dolardı. Türk lirası ile ödenecek dış borçlar ise 1978 ve 1979'da sırasıyla 4 milyar lira ve 4,9 milyar lira iken 1980'de 9,6 milyar lirayı buldu.¹¹ Kötü ekonomik tablonun halka yansıyan en önemli boyutlarından biri işsizlik oranlarındaki yükselişti. 1978'de işsizlik oranı %12,7 iken, 1979'da %14'e ve 1980'de %15,4'e ulaşmıştı.¹² 12 Eylül askeri darbesi ile birlikte iç kavgalara bir şekilde son verilmiş olsa da, çok ciddi ölçekte bozulmuş bulunan ülke ekonomisinin düzeltilmesi ve halkın refah seviyesinin yükseltilmesi çok daha zor ve uzun vadeli bir çalışma gerektiriyordu.

Özal, Anavatan Partisi'ni (ANAP) kurup bir siyasetçi olarak halkın karşısına çıktığında en önemli vaadi ekonominin düzeltilmesi idi. ANAP'ın seçim kampanyası boyunca otobüsten "Ekonominin lideri, enflasyonun freni Özal geliyor!" sloganları yükseliyordu.¹³ Nitekim Özal'ın seçimden kısa bir süre önce TRT'de yapılan açık oturumda üzerinde en çok durduğu konu ekonominin nasıl düzeltileceği idi.¹⁴ Ekonomi öncelikli vaatleriyle Kasım 1983'deki genel seçimi kazanan Özal, seçim sonrasında *Tercüman* gazetesine verdiği beyanatta da hükümetin önceliğini enflasyonu düşürmek ve orta direği güçlendirmek olarak açıkladı.¹⁵ Artık Özal için en öncelikli mesele, halka verdiği bu sözü yerine getirmek olacaktır. Dolayısıyla, dış politika dâhil eldeki tüm imkân ve araçlar ekonominin rayına oturtulması istikametinde kullanılacaktır.

İkincisi, Özal'ın bürokrasi ve özel sektör geçmişinde ekonomi eksenli bir de-

¹⁰ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu* (Bursa: Ezgi Kitabevi, 2009), 184.

¹¹ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009), 175.

¹² Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, 186.

¹³ Yavuz Donat, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 3: Özal'lı Yıllar 1983-1987* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987), 13.

¹⁴ Turgut Özal, *6 Kasım 1983 Seçimi Öncesi Basın Mensuplarıyla 25 Ekim 1983 Tarihinde TRT'de Yaptığı Açık Oturum* (Ankara: Semih Ofset, 1983), 5-21.

¹⁵ Turgut Özal, *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984), 14 ve 16.

neyim kazanmasının etkisidir. Turgut Özal Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların yanında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) müsteşarlığı ve Başbakanlık müsteşarlığı gibi üst düzeyde bürokratik görevler üstlenmiş, Türkiye ekonomisinin en büyük şirketlerinden biri olan Sabancı Holding'de yöneticilik yapmıştı. Askeri yönetim, dünya görüşü ve siyasi geçmişine dair ciddi bazı endişeler taşısa da¹⁶ ekonomik alanda böylesi önemli bir tecrübeyi haiz Özal'ı başbakan yardımcılığı görevine getirerek ekonomiyi ona emanet etmişti. Ekonomi konusunda ciddi bir deneyime sahip bulunan Özal'ın siyaset anlayışında da ekonominin öncelikli bir yerde olması kaçınılmazdı. Ülkenin içinde bulunduğu kötü ekonomik koşullara acil bir çözüm bulunması zarureti ile Özal'ın ekonomi alanındaki birikimi bir araya gelince, Özal başbakan olarak ekonomi politikalarının planlama ve uygulama süreçlerinde bizzat dümene oturacaktır.

Özal'ın ekonomi öncelikli dış politikasının üçüncü nedeni, ekonominin düzeltilmesiyle ilgili rehber olarak benimsediği 24 Ocak Kararları'nın Türk ekonomisinin dünyaya açılmasını öngörmesidir. 24 Ocak 1980 tarihli ekonomi paketi, Özal'ın Başbakanlık ve DPT müsteşarlıkları görevlerini birlikte yürüttüğü Demirel hükümeti döneminde uygulamaya konmuştu. Özal söz konusu kararların alınmasında etkin bir rol üstlenmişti. 24 Ocak kararları ekonomide devlet müdahalesinin azaltılması, serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ve dış ticaret açığının kapatılmasını öngörüyordu.¹⁷ Özal, bu hedeflere ulaşmak için yeni bir girişimci sınıf inşa etme, dış ticaretin önündeki bürokratik engelleri kaldırma ve yabancı sermayenin ülkeye gelişini özendirme doğrultusunda adımlar attı. Özal'ın, hükümeti kurduktan hemen sonra Aralık 1983'de açıkladığı ekonomi paketi de 24 Ocak Kararları'nı pekiştirici nitelikteydi. Döviz rejiminin liberalleştirilmesi, ihracatı teşvik edici yeni hususlar, ithalatta kısmi liberalleşme, kamu iktisadi teşebbüslerinin idari bakımdan yapılandırılması ve yeni bir beş yıllık planın hazırlanması bu adımların başlıcalarıydı.¹⁸

24 Ocak Kararları'nın rehberliğinde belirlenen bu hedeflerin gerçekleşmesinin merkezinde Türkiye ekonomisinin dünyaya açılması bulunuyordu. Özal, bunu yapabilmek için ekonomi öncelikli dış politika izledi, diğer bir tabirle dış politika gündeminin ilk sırasına ekonominin gelişmesi hedefini koydu. Aslında Özal'ın bu konudaki fikirleri daha eskiye dayanmaktaydı. Nitekim Özal, 1973 yılında Süleyman Demirel'e yazdığı ve Türkiye'nin sorunlarının çözümüyle ilgili düşüncelerini paylaştığı mektubunda "Türkiye'nin dış politikasının, iktisadi kalkınmanın istikametine getirilme zarurietiyi vardır"¹⁹ diyordu. Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca izlediği dış politika güvenlik merkezliydi ve Batı ile ortak savunma stratejisine dayanıyordu. Özal, hem Batı

¹⁶ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları 4* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991), 151.

¹⁷ Kepenek ve Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 199-209.

¹⁸ David Barchard, *Turkey and the West* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1985), 35-36.

¹⁹ Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları* (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001), 184.

ile ilişkileri hem de genel anlamda Türk dış politikasını, süregelen güvenlik merkezli anlayışın sınırlarının ötesine çıkarmak ve ekonomik işbirliği düşüncesini dış politikanın merkezine oturtmak istiyordu. Böylesi bir yaklaşım, Soğuk Savaş'ın sona erdiği koşullar için olağan/sıradan görülebilir. Ancak, Çandar'ın belirttiği gibi, Özal, 1980'lerin başında dünyanın değişmekte olduğunu, özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılacağını ve iki kutuplu düzenin sona ereceğini öngörüyor ve bu gidişata göre Türkiye için bir gelecek vizyonu çiziyordu.²⁰

Özal'ın ekonomi odaklı dış politikasını pekiştiren bir husus da, Özal'ın benimsediği ve uygulamaya çalıştığı liberal görüşlerin, bu dönemde iktidarda bulunan İngiltere'deki Thatcher ve ABD'deki Reagan yönetimleri ile özdeşleşen yeni sağ düşünce ile örtüşmesidir. Değerler anlamında muhafazakâr, ekonomik bakımdan liberal görüşe dayanan yeni sağ siyaset, devletin müdahaleciliğine karşıydı ve kamu harcamalarını azaltmayı amaçlıyordu; devletin geri çekilmesine paralel olarak da bireyi ve serbest girişimi öne çıkarmaya çalışıyordu.²¹ Bu koşullarda Özal'ın politikaları iki büyük uluslararası güç tarafından da desteklendi. Thatcher'ın "Ben Özal politikalarının sonuna kadar savunucusuyum"²² demesi bu desteğin göstergesiydi.

2. ÖZAL'IN SİYASET ANLAYIŞINDA EKONOMİ-DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ

Özal'ın ekonomi ve dış politika arasında kurduğu ilişkinin birbirini tamamlayıcı nitelikte farklı boyutları vardır. Öncelikle, Özal, ekonomik ilişkilerin gelişimi ile sağlanacak karşılıklı bağımlılık ile devletlerin birbirine yönelik çatışmacı tutum içine girmeyeceklerine ve mevcut sorunların da oluşan yeni ilişki ortamında ve zaman içinde çok daha kolay biçimde çözülebileceğine inanmaktadır. Bu yönüyle Özal, Montesquieu'nün "ticaretin yumuşatıcı ve insani ilişkileri medenileştirici" etkisi olduğu görüşünü benimsemektedir.²³ Ortak ekonomik menfaatleri paylaşan devletler, siyasi/ideolojik nitelikli sorunların ekonomik çıkarlarını zedelemesine müsaade etmeyeceklerdir. Bahsedilen yaklaşım, Özal'ın şu ifadelerinde somutlaşmaktadır:

"Aralarında sorun bulunan ülkeler, ekonomik ilişkiler kurmak suretiyle bir çeşit 'karşılıklı bağımlılık' yaratırlar ve sorunlarını çözmeye bu alandan başlarlar, ardından da siyasi çözüm gelir. İnsanlar serbest

²⁰ Cengiz Çandar, "Turgut Özal Twenty Years After: The Man and the Politician," *Insight Turkey* 15, No. 2 (2013), 27-36.

²¹ Aytekin Yılmaz, "Türk Bürokrasi Geleneği ve Özal," *Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet içinde* (Ed.) İhsan Dağı ve İhsan Sezal (İstanbul: Boyut Kitapları, 2003), 96-97.

²² Zeki Duman, *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset: Turgut Özal* (Ankara: Kadim Yayınları, 2010), 190.

²³ Mustafa Erdoğan, "Türk Politikasında Bir Reformist," *Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet içinde* (Ed.) İhsan Dağı ve İhsan Sezal (İstanbul: Boyut Kitapları, 2003), 22.

biçimde ticaret yapabilirlerse, savaş ihtimali düşer. Almanya ve Fransa bile yaşadıkları tüm sorunlara rağmen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) içinde bir araya gelebilmişlerdir.”²⁴

İkincisi, Özal'a göre, dış politik temaslar ülkenin dış ticaretini özellikle de ihracatını artırmak için bir araç olarak kullanılmalıydı. Özal'ın benimsediği ekonomik kalkınma planı, ihracatın artırılmasını ülke ekonomisinin gelişimi için olmazsa olmaz bir gereklilik olarak görüyordu. Nitekim Özal'ın 2 Ocak 1984'te *Milliyet*'e verdiği bir demeçteki sözleri bu görüşü açık biçimde yansıtıyordu: “Japonya, Almanya ve Kore gibi ekonomik alanda bugün örnek atılımları gerçekleştirmiş ülkelere yakından baktığımızda; bu ülkelerin refah devleti haline gelirken, işe önce döviz gelirlerini artırmakla başladıklarını görüyoruz. Yani ihracat yoluyla.”²⁵ Özal'ın ihracatı artırması için yapması gereken şeylerin bir yönünü bununla ilgili engelleri kaldırıcı ve teşvik edici nitelikte yasal düzenlemeler yapmak, diğer boyutunu ise ülkedeki girişimci sınıfı dışarıya açmak oluşturunuyordu.

Uzun yıllar yarı kapalı ve devletin müdahaleci olduğu bir ekonomik sistemde çalışmış bulunan Türk işadamları, ne yurt dışı ile iş yapmaya alışık ne de uluslararası rekabet şartlarına açıktılar. Bu koşullar altında Özal, dış politikayı bir “ticaret misyonu” olarak gördü²⁶ ve yaptığı dış gezileri Türk işadamlarını dünyaya açmak için bir fırsat olarak değerlendirdi. Türkiye, Özal'la birlikte, resmi yurt dışı seyahatlere kalabalık bir işadamı topluluğunun da dâhil edilmesi uygulaması ile tanıştı. Özal'ın başbakanlık görevine geldikten sonra Orta Doğu ve İslam devletleri başta olmak üzere çok sayıda ülkeye düzenlediği yoğun ziyaret programının ana hedefi bu ülkelerle ticareti geliştirmek ve yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmekti. Bu gezilerde uçağın önemli bir bölümünü işadamları dolduruyordu. Bir gazeteci Özal'a o vakte kadar çok alışık olunmayan bu uygulamanın gerekçesini sorduğunda şöyle cevap verecektir:

“Eğer Avrupalılaşmak istiyorsak, Avrupalılar gibi hareket etmek zorundayız. Bugün İngiltere Başbakanı başını örtüp Suudi Arabistan Kralının önüne giderek, İngiliz işadamlarının dertlerini çözmek için tavassutta bulunmaktadır. Çünkü İngiliz işadamlarının dertlerini çözdüğü zaman İngiltere'ye döviz gelecektir. İngiltere daha zengin olacaktır.”²⁷

Üçüncüsü, Özal, uluslararası alanda siyasi etkinliğe erişmenin ekonomik bakımdan güçlü olmaya bağlı olduğu gerçeğinin farkındadır. Bir gazetecinin “Sizi eleştirenler, dış politikayı ekonomi ağırlıklı olarak yönlendirdiğinizi

²⁴ Nevra Y. Laçınok, “Turgut Özal,” *Türk Dış Politikasında Liderler* içinde (Ed.) Ali F. Demir (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007), 555.

²⁵ Özal, *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj*, 98.

²⁶ David Barchard'la 23 Mart 2014 tarihinde Nevşehir'de yapılan röportaj.

²⁷ Duman, *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset*, 318.

iddia ediyorlar. Sizce, uluslararası ilişkilerde ekonomik kararlarla, siyasi tercihler arasındaki etkileşim nasıl olmaktadır? ” sorusuna karşılık

“Ekonomisi dışarıya el açmayı icabettiren bir ülkenin siyasi ağırlığı da olmayacağına inanıyoruz. Ekonomisi kuvvetlenen ülke siyasi ağırlığa sahip olur. Bir ülkenin dış siyasetinde benim kanaatim, ekonomi yüzde 80 ağırlıktadır. Bütün ülkelerin, sefirleri, bakanları, başbakanları bugün artık mal satmak için uğraşıyorlar. Ve siyasi ağırlığı da buna göre ayarlıyorlar”²⁸

diyerek ekonomik güç ile siyasi etkinlik arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Özal’ın ekonomik gücü diplomatik alana yansıtmasına dair önemli bir hadise, 12 Eylül ihtilali nedeniyle sırası atlanan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Dönem Başkanlığı’nın yeniden Türkiye’ye verilmesine dair oylamada İsveç üzerinde uygulanan baskıdır. Özal’ın talimatı ile önce Stockholm Büyükelçisi Haluk Özgül, sonrasında Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem İsveçli yetkililerle görüşmüş ve Türkiye aleyhine oy kullanması durumunda bu ülke firmasına verilen İstanbul hızlı tramvay ihalesinin iptal edileceği bildirilmiştir.²⁹ Yani, Türkiye’nin elindeki ekonomik bir koz, başka bir ülkenin uluslararası alanda Türkiye lehine tutum takınması için bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Bu baskı sonucunda aleyhte olan İsveç oyu çekimsere dönmüş ve Türkiye, gereken üçte iki çoğunluğa ulaşarak dönem başkanlığını almıştır.

Son olarak, Özal, ekonomik gelişmenin, ulusal birliğin sağlanmasına ve ülkedeki demokratikleşme seviyesinin yükseltilmesine katkıda bulunacağı düşüncesine sahiptir. Özal’ın başbakanlık görevini üstlenmesinin ardından Avrupa ile ilişkilerde yaşadığı en önemli sorun, ülkede askeri darbe sırasında ve sonrasında mağduriyet yaşayan sosyal kesimlerin bulunması, iç barışın sağlanamamış olması ve demokratik ölçütler ile çatışan kanun ve uygulamaların sürdürülmesi gibi konuların karşısına çıkarılmasıydı. Bu yönüyle demokratikleşme ve ulusal barışın temini yönündeki gelişmeler Türkiye’nin dış politikada da önünü açacaktı. Özal, hükümeti kurduktan kısa bir süre sonra yayımladığı yeni yıl mesajında

“Başlangıçtan bugüne Cumhuriyet tarihimizi incelediğimizde, [...] ekonomik ve sosyal gelişmenin gerçekleştiği dönemlerde vatandaşın birlik ve beraberlik içinde devletine güvendiğine, milli gelirimizin azaldığı dönemlerde ise, vatandaşların değişik kamplara bölündüğüne şahit olmaktadır. Demek oluyor ki ülkemizin ekonomik sorunlarının çözümlü milli beraberliğimiz için önemli şartlardan birisi olmaktadır”³⁰

diyerek ekonomik refah ile ulusal birlik arasındaki ilişkiye temas etmekteydi.

²⁸ Özal, *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj*, 385.

²⁹ Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi* (İstanbul: Doğan Kitap, 2004), 126-127.

³⁰ Özal, *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj*, 94.

Özal, Temmuz 1984'te bir grup gazeteci ile söyleşisinde de beş yıllık iktidar görevleri sonunda istenen demokratik ilerlemenin sağlanabilmesinin ilk şartının ekonomide yakalanacak başarıya bağlı olduğunu vurguluyordu.³¹ Sonuç olarak, Özal'a göre, ekonomik kalkınma ulusal birliğin temini ve demokratik gelişmenin de önünü açacaktı. Bu da Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerindeki önemli bir sorunun aşılmasını sağlayacaktı.

Tüm bunlarla birlikte, Özal'ın ekonomi öncelikli dış politika yaklaşımının geleneksel dış politika anlayışına sahip Dışişleri çevreleri tarafından kabul görmesi hiç de kolay olmamıştır. Özal'ın dış politikayı bir "ticaret misyonu" olarak kullanması ve bu doğrultuda işadamlarını dış gezilere yanında götürerek iş bağlantısı kurmalarını sağlamaya çalışması, Dışişleri mensuplarınca yadırganan bir husus olmuştur. AET'den sorumlu devlet bakanlığı (1986-1989), başbakan yardımcılığı (Mart 1989-Şubat 1990) ve dışişleri bakanlığı (Şubat 1990-Ekim 1990) görevlerini yapmış olan Ali Bozer, pek çok diplomatın işadamları ile ilişkide olmaya olumsuz baktığını ve bu tür bir ilişkinin etik açıdan yanlış anlaşılabilirliği kaygısı taşıdığını dile getirmektedir.³² Özal'ın karşılıklı ekonomik bağımlılık ile siyasi sorunların çözüleceğine dair inancı da geleneksel dış politika yaklaşımına sahip zümrelerde benimsenememiştir. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ercüment Yavuzalp'in hatıratında yer alan ve Özal'ın Yunanistan'la ilişkilerin düzeltilmesi girişimine dair şu satırlar geleneksel Dışişleri bürokrasisinin bu konuda Özal'la ayrıştığını göstermektedir:

"Özal'a göre ilişkileri düzeltmek için önceliği iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri düzeltmeye vermek lazımdı. [...] Ben tersini düşünüyordum. Kanaatime göre iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin, karşılıklı yararların gerektirdiği düzeye erişememiş olmasındaki temel nedeni siyasi sorunların çözülememiş olması ve bunun iki ülke ilişkilerinde yarattığı gerginliği."³³

Bu yıllarda Samim Lütfü müstezar adıyla yazan Ali Sirmen de dış politikanın ekonomik ilişkiler eksenine oturtulmasını ve Dışişleri Bakanlığı'nın "Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı" haline dönüştürülmesini eleştirmekteydi.³⁴ *Cumhuriyet* yazarı Sirmen, "Bir devletin dış politikasında kısa dönemli ekonomik çıkarların ötesinde ağır basan etkenler vardır" diyerek devletin özel bir şirket gibi yönetilemeyeceğini savunuyordu. Sirmen, devletlerarası ilişkilerin değerinin ekonomik çıkarlara göre belirlenemeyeceğini vurgulamakta ve şirketler için geçerli olan "karlı olmayan bir ilişkinin başkası ile ikamesi" politikasının uluslararası politikada işlemeyeceği görüşünü dile getirmekteydi. Dışişleri bürokrasisi başta olmak üzere geleneksel dış politika yaklaşımını

³¹ Hasan Cemal, "Özal'ın En Kritik Beş Yılı," *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1984.

³² Ali Bozer'le 28 Nisan 2014 tarihinde Ankara'da yapılan mülakat.

³³ Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996), 267.

³⁴ Samim Lütfü, "Dış Politikanın Gerçekleri", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1985, 3.

benimsemiş çevrelerin muhalefetine rağmen, Özal, ekonomi öncelikli dış politika düşüncesinde ısrarcı olacak ve nihayetinde, başbakanlık koltuğunda oturmanın verdiği güç ve kararlı duruşu ile dış politikanın bu ekseninde şekillenmesi fikrini Dışişleri Bakanlığı'na kabul ettirecektir.³⁵

3. ÖRNEK OLAY: YUNANİSTAN'A YÖNELİK 'ZEYTİN DALI' DİPLOMASİSİ

Özal'ın Yunanistan'a yönelik "zeytin dalı" diplomasisi, ekonomik karşılıklı bağımlılığın geliştirilmesi yoluyla siyasi olarak barışçıl ilişkilerin tesis edileceği fikrini uygulamaya koyduğu dikkat çekici bir örnektir. Bilindiği gibi, 1960'lar ve 1970'ler boyunca Kıbrıs ve Ege sorunları etrafında yaşanan gelişmeler iki komşu ülke arasındaki ilişkileri ileri seviyede germiştir. Ekonomik gelişmeyi öncelikli politika hedefi olarak gören Özal, bunun önemli bir şartının iç ve dış politikada istikrardan geçtiğini biliyor, bu nedenle ne Yunanistan'la ne de başka bir ülke ile ilişkilerde gerginlik ve çatışma istemiyordu. Ekonominin içeride güçlenmesi, dışarıdan ise yabancı sermaye girişinin sağlanması için bu şarttı. Nitekim Özal, başbakanlık görevine başladıktan sonra Dışişleri bürokratları ile yaptığı bir görüşmede "Bana 10 yıllık barış sağlayın, ekonomiyi düzelteyim"³⁶ diyerek bu düşüncesini paylaşıyordu. Bu sözün başka bir anlamı da şuydu: Yunanistan'la sorunların çözümü kalıcı olarak sağlanamasa da Türkiye'nin ekonomik kalkınması için gereken 10 yıllık süreçte yeni bir gerginlik yaşanmamalı, mevcut sorunlar yatıştırılmalıydı. 1. Özal hükümeti programında "Hükümetimiz Yunanistan'a dostluk elini uzatmaktadır"³⁷ denilerek Yunanistan'a yönelik barışçıl yaklaşımın ilk işareti verildi.

Yunanistan'la ilişkilerin geliştirilmesi amacı hayata geçirilirken, geçmişin mirasını bir kenara koymak elbette bir hayli zor olmuştur. Çünkü iki tarafta da zihinler belirli sorunlara kilitlenmiş durumdadır. Bilhassa Kıbrıs sorunu, ikili ilişkilerde kritik bir düğüm noktasıdır. Birand'ın deyişiyle "yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan?" ikilemi gibi, "Kıbrıs meselesi mi Türk-Yunan uyuşmazlığına yol açıyor, yoksa Türk-Yunan uyuşmazlığı mı Kıbrıs meselesine?" sorusunun cevabı belli değildir.³⁸ Nitekim Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 6 Kasım 1983'deki genel seçim sonrasında oluşan parlamentonun açılış konuşmasında dış politika ile ilgili sadece Kıbrıs soruna değinmiş ve Yunanistan'ı suçlayıcı bir dil kullanmıştır: "Bu arada Yunanistan Başbakanı, açıkça Ada'nın bir Elen toprağı olduğunu ifade etmekten ve ülkeleri haçlı seferine çağırılmaktan çekinmemiştir."³⁹ Evren, 17 Ocak 1984'te İKÖ toplantısı

³⁵ Hale Gönültaş, *Mehmet Keçeciler: Merkez Siyasetin Perde Arkası* (İstanbul: Hayy Kitap, 2014), 201.

³⁶ Cemal, *Özal Hikâyesi*, 316-317.

³⁷ Hüseyin Fidan, *1920-2010 Türk Siyasi Tarihi* (Ankara: Nobel Yayın, 2010), 261.

³⁸ Mehmed A. Birand, "A Turkish View of Greek-Turkish Relations," *Journal of Political and Military Sociology* 16 (1988), 173.

³⁹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları* 4, 470.

için bulunduğu Kazablanka'da BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar ile yaptığı görüşmede "Rum/Yunan tarafının anlaşmaya niyeti yoktur. [...] Uzlaşma havası yaratırlarsa, ellerinde ABD Kongresinde kullanacakları propaganda malzemesi kalmayacağından endişe ederler"⁴⁰ diyerek iki ülke arasındaki sorunların çözümüne dair ümitsizliğini ve bunun sorumluluğunun da Yunan tarafında olduğunu iddia ediyordu. Gerçekten de, Türkiye'de Evren'in ifadelerinde görülen bu anlayış ile Yunanistan'da 1. Papandreou hükümetinin Türkiye'yle uzlaşmaya yanaşmayan tutumu⁴¹ egemen olduğu müddetçe iki ülke arasındaki sorunların uzun yıllar daha sürmesi kaçınılmazdı. Taraflar birbirine karşı derin bir güvensizlik duyuyor, birbirlerini yayılmacı emeller taşımakla itham ediyor ve sorunlara "sıfır toplamı oyun" perspektifinden bakarak taviz vermeye yanaşmıyorlardı.⁴²

Özal, Türkiye-Yunanistan ilişkilerini Kıbrıs ve Ege sorunlarının daraltıcı/çıkmaza sokucu çemberinden çıkarmayı amaçlıyor, bunun için de ilişkileri farklı bir zemine çekmek istiyordu. İşte bu noktada Özal'ın Türkiye-Yunanistan ilişkilerine dair sergilediği yaklaşım, geleneksel bakışla ayrışıyor ve dikkat çekici bir yenilik getiriyordu. Turgut Özal başbakanlık koltuğuna oturduktan sonra düzenlediği ilk basın toplantısında dış politikayla ilgili kendisine yöneltilen tek soru Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma hazırlığında olduğu ile ilgiliydi. Özal'ın bu soruya verdiği cevap, Yunanistan'la ilişkilere o vakte kadar hâkim olan anlayıştan çok farklı biçimde yaklaşacağını işaretliydi. Özal, çözülmesi bu aşamada zor gözükken bu tür konuları şimdilik bir kenara bırakılmasını isteyerek, ilişkilerin bundan sonraki seyri için düşündüğü yolu şöyle ifade ediyordu:

"Ege meselesi, Kıbrıs meselesi, diğer konular çözülemiyor, bunları bir tarafa bırakalım, olduğu yerde donduralım, başka anlaşabileceğimiz konuları konuşalım diye düşünüyoruz. Yani nedir o konular, görüşebileceğimiz konular? İktisadi konular, ticari konular, turistik ilişkilerdir. Bunları konuşalım, belki bu yollarla diğer meseleleri, zor meseleleri çözebilecek psikolojik şartlara da yaklaşmış olabiliriz."⁴³

Özal'ın bu sözleri, Öniş ve Yılmaz'ın çatışma yaşayan taraflar arasındaki ilişkilerin düzeltilmesine yönelik "tedrici yaklaşım" olarak kavramsallaştırdıkları anlayış ile örtüşmektedir. Öniş ve Yılmaz'a göre, tedrici yaklaşım, sorunların çözümüne dair beklentileri düşük tutar; ticaret ve turizm alanlarında işbirliği ile kültürel ve sivil etkileşim gibi mikro/alçak politika konularını öne çıkarırken Kıbrıs ve Ege sorunu gibi makro/yüksek politika meselelerini

⁴⁰ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları 5* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991), 37.

⁴¹ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler (1980-1990)", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 2: 1980-2001* içinde (Ed.) Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 105.

⁴² Kemal Kirişçi, "The 'Enduring Rivalry' between Greece and Turkey: Can Democratic Peace Break it?," *Alternatives* 1, No. 1 (2002), 39-41.

⁴³ Özal, *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj*, 135.

sonraya bırakır.⁴⁴ Tedrici yaklaşım, sorunların çözümü için iyi bir başlangıç noktasıdır ve ilişkilerin güvenlik eksenli negatif tutumdan kalıcı işbirliğine dönüşmesi için bir geçiş dönemi sağlar.

Nitekim Özal, tedrici yaklaşımın öngörülerine uygun olarak, önce bir iyi niyet hamlesinde bulunacak ve toplumlar arası etkileşimin önünü açacak bir adım atarak Türkiye'nin Yunan vatandaşlarına uyguladığı vizeyi tek taraflı olarak kaldıracağını açıklayacaktır.⁴⁵ Özal'a göre, Türkiye'nin vizeleri kaldırması ile çok sayıda Yunan vatandaşı alışveriş için Türkiye'ye gelecek ve bu durum, iki ülke halkları arasında yakınlaşmaya katkı sağlayacaktır. Böylece, liderler düzeyinde bir diyalog kurulmadan önce halklar arasında ılımlı bir ilişki sağlanacak, geçmişin menfi izlerinin silinmesi için önemli bir adım atılmış olacaktır.

Ancak, Özal'ın diyalog ve barış amacıyla uzattığı “zeytin dalı”na mevkidaşı Andreas Papandreou'nun yaklaşımı çok daha mesafelidir. Yunan Başbakanı 11 Ocak 1984'teki açıklamasında Özal'ın sorunların çözümüne ilişkin kullandığı “hakkaniyet” sözünü eleştirmiş, Ege'de sorunların sadece uluslararası sözleşmelere göre çözülebileceğini belirtmiştir.⁴⁶ Bu ifadeler aslında, iki tarafın soruna ilişkin pozisyonlarını da resmetmektedir. Yunanistan konuyu hukuki bir sorun olarak görüp uluslararası hukuk zeminine çekmeye çalışırken, Türkiye soruna siyasi bir mesele olarak bakıyor ve siyasi müzakereler ile çözmek istiyordu. Ancak bu ilk tepki dahi ilişkilerin geliştirilmesinin siyasi sorunların müzakeresi ile çözümünün ne kadar zor olduğunu gösteriyor ve Özal'ın ekonomik işbirliği öncelikli yaklaşımını destekliyordu. Özal, gelen ilk olumsuz tepkilere rağmen “zeytin dalı” diplomasisini sabırla sürdürecektir. Nisan ayında bir Yunan gazetesine verdiği demeçte siyasi sorunları bir kenara bırakıp, ticari ilişkileri geliştirmeyi konuşma teklifini yineleyen Özal, bir başlangıç adımı olarak Papandreou ile tanışma buluşması yapmak istediğini dile getirmiştir.⁴⁷ Bu aşamada iki lider yüz yüze gelemese de Kasım ayında *BBC Radyo* yayınına katılmışlardır. Programda Özal, daha önce dile getirdiği görüşlerini yinelerken; Papandreou, “Türkiye'nin Ege adaları ve Batı Trakya'da gözü var” diyerek ve Kıbrıs ve Ege sorunlarının birlikte çözülmesi gerektiğini söyleyerek Özal'ın yaklaşımından çok uzakta olduğunu göstermiştir.⁴⁸

İkili ilişkilerde olumlu gelişmeler beklenirken ortamı yeniden geren olay, Yunanistan'ın Limni adasının silahlandırılması doğrultusundaki adımlarıydı. Bilindiği gibi, Lozan'a göre, Limni ve Semadirek silahtan arındırılmış adalardı. Yunanistan, Limni'yi silahlandırıp buradaki kuvvetlerini NATO

⁴⁴ Öniş ve Yılmaz, *Greek-Turkish Rapprochement*, 125.

⁴⁵ “Özal: Baskılar, Kıbrıs'ta Çözumsuzlük Getirir”, *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1984.

⁴⁶ “Papandreou Özal'ın İşbirliği Çağrısını Soğuk Karşıladi”, *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1984.

⁴⁷ “Özal: Papandreou ile Tanışma Buluşması Yapmak İstiyorum”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1984.

⁴⁸ “BBC, İki Başbakanı Radyo Programında Bir Araya Getirdi”, *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1984.

emrine tahsis etmek istiyordu.⁴⁹ Bu hamlesiyle Atina, NATO çatısı altında müttefiki olan Ankara'yı zor bir tercih yapmaya mecbur bırakmak istiyor ve NATO menfaatleri parametresinin baskısı ile adanın silahlandırılmasına razı etmeyi amaçlıyordu. Özal -her ne kadar uzlaşmacı bir profil çizmeye çalışsa da- Türkiye'nin Ege'ye ilişkin süregelen çıkar tanımlamalarını değiştirmek ve bir "oldu bitti"ye razı olmak niyetinde değildi. En azından, atılacak her geri adım, ekonomik ve kültürel işbirliğinin gelişmesi sonrasındaki ılımlı iklimde yapılacak pazarlıklara bağlı olmalı idi. Bu konuda Cumhurbaşkanı Evren, Başbakan Özal ile Dışişleri, Milli Savunma Bakanları ve Genelkurmay Başkanı'nın katılımıyla 17 Kasım'da Köşk'te bir toplantı yapılmış ve toplantıda Yunanistan'a karşı tavizsiz davranılması kararı alınmıştır.⁵⁰ Bu doğrultuda, Özal, 23 Kasım'da yaptığı açıklamayla konuya ilişkin tavrını ortaya koymuş, "NATO içinde gerekli tavrımızı koyarız" diyerek veto yetkisine işaret etmiş ve Yunanistan'ın tavrını "açıkgözlülük" olarak tanımlamıştır.⁵¹

Gerilimin nispeten soğumasından sonra Özal, "Papandreou ile el sıkışmalıyız" sözleriyle görüşme çağrısını tekrar edecektir.⁵² Yunan mevkidaşı ise "Sayın Özal zeytin dalı sunarken buna bir dizi davranışın eşlik etmesi gerekiyor. Yoksa Yunanistan'da zeytin çoktur" diyerek Kıbrıs öncelikli olmak üzere Türkiye'den siyasi sorunlarda taviz beklentisini vurgulamıştır.⁵³ Özal, Yunan tarafının sadece ekonomik işbirliği çağrısı ile sınırlı kalınmayıp siyasi konularda da adım atılması yönündeki beklentisine cevap vererek "zeytin dalı" politikasını kısmi bir revizyona tabi tutacaktır. Bu doğrultuda, Özal, Nisan ayındaki Washington ziyareti sırasında tarafları önce birbirine sınır güvencesi vermeye, sonrasında ekonomik işbirliği adımları atmaya ve siyasi sorunların görüşüleceği tartışma toplantıları başlatmaya davet edecek ve Papandreou'ya "Gel tarih yaratalım" diye bir daha seslenerek görüşme önerisini yineleyecektir.⁵⁴

4. DAVOS SÜRECİ

Özal'ın ısrarlı çağrılarının sonuç verdiği ve iki liderin ilk kez ele ele sıkışarak kameralara poz verdiği görüntü Şubat 1986'daki Davos zirvesinde yaşanmıştır. Papandreou, bu aşamada baş başa görüşmeyi uygun bulmadığını ve Türkiye'den Kıbrıs konusunda adım beklediklerini söyleyerek klasik yaklaşımını tekrar etse de, "Sizin iyi niyetinize inanıyorum. Aslına bakarsanız Türk-Yunan diyalogunda yarar görüyorum" ifadeleriyle gelecek için iyimser

⁴⁹ "Limni Krizi", *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1984.

⁵⁰ Evren hatıratında konuyla ilgili görüşünü şöyle ifade eder: "Mademki ortada uluslararası bir antlaşma var [Lozan'a atıfta bulunuyor, EE], o antlaşma da halen yürürlüktedir, o halde bunu yok farz etmek suretiyle orada antlaşmalara aykırı olarak konuşlandırılmış kuvvetler NATO emrine tahsis edilemez." Bkz. Evren, *Kenan Evren'in Anıları* 5,143.

⁵¹ "Özal: NATO'da Veto Olabilir", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1984.

⁵² "Özal: Papandreou ile El Sıkışmalıyız", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1985.

⁵³ "Papandreou: Önce Kıbrıs Sonra Diyalog", *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1985.

⁵⁴ "Özal'dan Papandreou'ya Dostluk Çağrısı: Gel Tarih Yaratalım", *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1985.

bir havanın oluşmasını sağlamıştır.⁵⁵ 1986'nın Nisan, Mayıs ve Haziran ayları Limni ve Ege'deki hava koridoru konuları ilişkilerde tansiyon yükselmesine yol açmıştır. Ne var ki Özal, 1987 başında bir adım daha atarak ilişkilerin olumlu bir havada gelişmesine zemin hazırlamaya çalışmıştır. AET'de Türkiye-Yunanistan uyum anlaşması görüşmeleri sırasında Ankara, ülkede Rumlara ait varlıklara ilişkin sınırlamalar getiren 1964 tarihli kararnameyi kaldırmaya söz vermiştir.⁵⁶

Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde tarafları bir araya getiren husus ise, iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren Ege'deki gerilimdi. Mart 1987'de Ege'deki kıta sahanlığı sorunu etrafında yaşanan ihtilaf, iki ülke askeri güçlerinin alarm durumuna geçmesine yol açtı. Papandreou'nun "Türkiye, Ege'de bir girişimde bulunursa, Balkanlar alt üst olur"⁵⁷ açıklaması durumun vahametini görmek için yeterliydi. Sadece iki ülkede değil NATO ülkelerinde de büyük bir endişeye yol açan kriz, iki müttefikin çatışmasını asla istemeyen ABD ve İngiltere'nin devreye girmesiyle ve tarafların tahrik gelmedikçe kendi kararları dışına çıkmayacaklarını açıklamaları ile yatıştı.⁵⁸

Başbakan Özal, yaşanan gerilim ve iki tarafta da oluşan savaş endişesini, uzunca bir süredir oluşturmaya çalıştığı diyalog ve işbirliği ilişkisini tesis etmek için bir fırsat olarak gördü. İki ülkeyi neredeyse savaşacak duruma getiren bir gelişme aradaki buzları daha da kalınlaştırabilir, bekleyen pek çok mevcut sorunun yeniden alevlenmesi söz konusu olabilirdi. Özal'a göre, bu hadise, ilişkilerin geliştirilmesinin ne kadar gerekli olduğunu gösteriyordu; iki ülke ya ekonomik ve kültürel alanlardan başlayarak işbirliğine yönelerek sorunlarını çözecek ya da kronik sorunlar tarafları her an bir silahlı çatışmaya götürebilecekti ki bunun sonuçları çok dramatik olacaktı. Şimdiye kadar Özal'ın diyalog ve işbirliği çağrılarında mesafeli yaklaşan Papandreou'nun bundan sonra diyalog sürecine daha olumlu bakmasında da Ege'deki krizden bu yönde sonuçlar çıkarmış olması belirleyiciydi.⁵⁹ Özal, krizin yatışmasının hemen ardından Atina Büyükelçisi Nazmi Akıman'ı Papandreou'ya iki kez göndererek bu düşüncelerini içeren mesajlarını ilettiler.⁶⁰ Yunan Başbakanı, Özal'ın mesajlarına Türk tarafının sorunları Lahey Adalet Divanı'na götürmeyi kabul etmesi şartıyla olumlu karşılık vereceğini açıkladı.⁶¹ Papandreou da görece bir yumuşama gözlenirse de Yunan tarafının konuyu bir hukuki sorun olarak değerlendiren bakışından taviz vermek istemediği belliydi.

⁵⁵ "Papandreou'dan Özal'a: Diyalogda Yarar Görüyorum", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1986.

⁵⁶ "AET'de Atina'ya Türk Jesti", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1987.

⁵⁷ "Papandreou: Balkanlar'ın Altı Üstüne Gelir", *Cumhuriyet*, 28 Mart 1987.

⁵⁸ "Kriz Donduruldu", *Cumhuriyet*, 29 Mart 1987.

⁵⁹ C. W. Mccaskill, "U.S.-Greek Relations and the Problems of the Aegean and Cyprus", *Journal of Political and Military Sociology* 16 (1988), 222.

⁶⁰ "Özal'ın Diyalog Mesajı Atina'da", *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1987.

⁶¹ "Atina Yokluyor", *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1987.

Türkiye, tam bu günlerde, AET'ye tam üyelik başvurusunu yapmaya hazırlanmaktaydı. Papandreu, Türkiye'nin başvurusu karşısındaki tavırlarını AET Komisyonu ile görüşmeleri sonucunda belirleyeceklerini açıklıyor ve pek çok AET üyesi ülkenin de "şimdilik Yunanistan'ın arkasına saklandıklarını" ifade ediyordu.⁶² Yani, farklı nedenlerle Türkiye'nin üyeliğine karşı olan Avrupalı devletler, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların arkasına sığınacaklardı. Özal, bu durumun farkındaydı ve Türkiye'nin Topluluk üyeliğinin önünü açmak için Yunanistan'la ilişkilerin düzeltilmesi, en azından sorunların alevlenmesine fırsat verilmemesi gerektiğini düşünüyordu. Ocak 1988'de yapılacak Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu bunun için iyi bir vesile olacaktı. Özal, Kasım 1987'de yeni bir çağrıda bulunarak Yunan mevki-daşı ile bu kez "gündemsiz" olarak görüşmeyi önerdi.⁶³ Papandreu hükümeti de özellikle ilk dönemlerinde izlenen popülist politikalardan uzaklaşma ve silahlanmaya ayırdığı harcamaları kısma eğilimindeydi, bunun için de Türkiye ile var olan gerilimin düşürülmesi gerekiyordu.⁶⁴

İki liderin de kullandığı özel kişiler aracılığıyla altyapısı hazırlanan görüşme nihayet 30-31 Ocak 1988'de Davos'ta gerçekleşti.⁶⁵ Liderler arasındaki iki farklı görüşmenin sonunda ortak bir bildiri yayımlanarak başbakanlar düzeyinde yılda iki kez bir araya gelineceği, siyasi ve ekonomik konuları görüşecek iki komisyon kurulacağı ve iki başkent arasında doğrudan telefon hattı çekilmesi kararları ilan edildi.⁶⁶ Özal, bu adımın sorunların bittiği anlamına gelmediği gerçeğinin farkında olarak, bildirinin açıklanmasından sonra Türk gazetecilerle yaptığı toplantıda "Meseleler çözülmüş değildir. Ama meselelerin çözümü için oluşturulan altyapı üzerinde çalışmalar yürütülecektir" diyerek şu aşamada beklentileri yükseltmemeye özen gösteriyor ve bundan sonraki sürecin önemine dikkat çekiyordu. Papandreu ise ortak bildiriye bir "savaşa hayır" anlaşması olarak tanımlıyordu. Bu ifadeler, Mart 1987'de Ege'de yaşanan gerilimin diyalog ve işbirliği sürecine yönelmede ne denli etkili olduğunu gösteriyordu. Yunanistan Başbakanı'nın "Özal'ın bu denli içten ve açık görüşlü olduğunu buraya gelmeden önce bilmiyordum"⁶⁷ sözleri, iki lider arasında bundan sonra sürdürülecek ilişkiler için ümitleri artırıyordu.

Sürecin devamıyla ilgili ilk "jest" yine Özal'dan geldi ve bir yıl önce verdiği sözü yerine getirerek Yunan uyruklu vatandaşların malları üzerindeki haklarını sınırlandıran kararnemeyi kaldırdı.⁶⁸ İki lider arasında Davos'tan sonraki buluşma, Mart ayında Brüksel'deki NATO zirvesinde gerçekleşti. Zirvedeki görüşme sonucunda Ege'deki tatbikatlar ve uçuşlarla ilgili düzenlemelere

⁶² A.g.e.

⁶³ "Papandreu ile Gündemsiz Görüşelim", *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1987.

⁶⁴ Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler (1980-1990)", 111.

⁶⁵ A.g.e., 114.

⁶⁶ "Diyalog İçin Üç Olumlu Adım", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1988.

⁶⁷ A.g.e.

⁶⁸ "İlk Jest Özal'dan", *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1988.

dair diplomatlar ve asker uzmanlardan oluşacak komitenin bu ay içinde çalışmaya başlaması, NATO'daki vetoların karşılıklı olarak kaldırılması ve Yunanistan'ın AET uyum protokolünü 25 Nisan'daki Ortaklık Konseyi toplantısından önce imzalamaya söz vermesi gibi kararlarla işbirliği konusunda somut adımlar atılmaya başlanıyordu. Ne var ki Ortaklık Konseyi toplantısı gündemine Kıbrıs sorununun da dâhil edilmesi Türkiye'nin ciddi tepkisini çekti. Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, bunu "Davos ruhuna indirilmiş bir darbe" olarak tanımlasa da⁶⁹ Özal, tüm bu gelişmelere rağmen daha önceden planlanan ve Davos'ta başlayan sürecin devamı niteliğinde olan Atina ziyaretini iptal etmeyeceğini duyurdu. Özal, 13 Haziran'da 80 işadaminin da yer aldığı 170 kişilik kalabalık bir heyetle Yunanistan'a gitti.⁷⁰ Özal'ın Atina ziyareti Kıbrıs ve Ege sorunlarının gündeme geldiği ortamlarda yer yer gerilime sahne oldu, ancak bu ziyaret, iki liderin Davos ruhunu sürdürme niyetlerini göstermesi bakımından önemliydi. Özal, "Birbirimize güvenmemiz ve önyargılı düşüncelerden vazgeçmemiz gerekiyor. Bu sert çizgileri ve sert yürekleri yumuşatmalıyız" derken, Papandreou "Diyaloğumuzu sürdüreceğiz. Bu yol bizi, savaşmazlık durumundan tam anlamıyla bir barışa götürecektir" ifadeleriyle karşılık veriyordu.⁷¹ Bu süreçteki başka bir olumlu gelişme de Davos'ta karar verilen siyasi ve ekonomik komitelerin çalışmalarına başlamasıydı. Siyasi komite kronik sorunlara ilişkin belirgin bir ilerleme kat edemezken; ekonomik komite ticaret, bankacılık, turizm ve tarım alanlarında işbirliği kararına vardı.⁷²

Bu doğrultuda 1988 içinde iki ülke arasındaki Deniz Taşımacılığı Anlaşması'nın ilk taslakları hazırlandı ve Türk-Yunan İş Konseyi kuruldu.⁷³ Türkiye, 1990'da Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nı hazırlayarak Yunanistan'a sundu. Özal'ın ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusundaki çağrıları ve attığı adımlara rağmen bu dönemde ikili ticaretteki artış sınırlı ölçekte gerçekleşmiştir. İlk Özal hükümetinin kurulduğu 1983 yılında iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi 78 milyon dolarken bu rakam Davos ruhunun inşası ve yaşatılmaya çalışıldığı yıllarda sırasıyla 1986'da 153 milyon dolar, 1987'de 185 milyon dolar, 1988'de 178 milyon dolar ve nihayet 1989'da 225 milyon dolar olacaktır.⁷⁴ Söz konusu rakamların iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi oluşturmaktan çok uzak olduğu açıktır. Ancak Özal'ın barışçıl yaklaşımlarının Yunan muhataplarından geç de olsa karşılık bulması ile birlikte ortaya çıkan uzlaşmacı dil 1996'daki Kardak krizine kadar büyük bir krizin yaşanmasına engel olmuş

⁶⁹ "AT'ye Kıbrıs Kilidi", *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1988.

⁷⁰ "Atina Randevusu", *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1988.

⁷¹ BİYEGM, *Dış Basında Başbakan Turgut Özal'ın Atina Ziyareti* (Ankara: 1988), 82-83.

⁷² "Davos Ruhuna Atina'da Kıpırdadı", *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1988.

⁷³ Kaşif Eryalçın, "Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkiler", 2014, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa> (Erişim: 11.10.2014)

⁷⁴ <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5808> (Erişim: 10.06.2016)

ve 1999'da iki ülke dışişleri bakanları İsmail Cem ve Yorgo Papandreu'nun önderlik ettikleri diyalog sürecine zemin oluşturmuştur. Şüphe yok ki eğer Cem ve Y. Papandreu ilişkileri Özal ve A. Papandreu'nun devraldıkları tarihsel miras ile alsalar diyalog zeminin başlaması çok daha zor olurdu. Davos sürecinde yaşanan tecrübe iki dışişleri bakanı için iyi bir başlangıç noktası olmuştur. Öte yandan ilişkilerin gelişmesi için kurulan komiteler ve İş Konseyi ile imzalanan anlaşmalar 1999'dan sonra hızla gelişen ticari ilişkiler için de yapısal bir altyapı hüviyetindedir. Tüm bu öncü girişimler, 1999 sonrasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi biçiminde meyvesini verecektir. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 1999'da 868 milyon dolara, 2003'de 1,348 milyar dolara, 2007'de 3,212 milyar dolara ve nihayet 2013'de 5,644 milyar dolara ulaşacaktır.⁷⁵

SONUÇ

Türk dış politikasında 1983 sonrasında öne çıkan ekonomi odaklı dış politika yaklaşımının temelinde Özal'ın ülke ekonomisini düzeltme ve bu doğrultuda komşulardan başlayarak farklı ülkelerle iyi ilişkiler geliştirme düşüncesi yatmaktadır. Bu açıdan Türk dış politikasının siyasi ve güvenlik konularını ön-geleyen geleneksel yaklaşımından uzaklaşmanın kökeninde Özal belirleyici bir konumdadır.

Özal'ın ekonomi odaklı dış politikasının önemli bir boyutunu oluşturan karşılıklı bağımlılık yaklaşımının bu dönemde ne ölçüde başarıya ulaştığını anlamak için öncelikle, Özal'ın Yunanistan'a yönelik "zeytin dalı" politikası ile neleri amaçladığını tespit ederek başlamak gerekir. Birincisi, Özal, iç ve dış siyasette barış ve istikrar olmadan ekonomik kalkınma planını uygulamaya koyamayacağını farkındaydı. Bu nedenle öncelikle, en azından mevcut sorunları bir kenarda dondurup alevlenmelerine engel olmayı amaçlıyordu. Bu dönemde Yunanistan ile özellikle Ege sorunlarından kaynaklı olarak bazı gerilimler yaşansa da, Özal'ın yapıcı ve tansiyonu düşürücü tutumu bunların çatışma seviyesine ulaşmasını engelledi. Mevcut krizlerin çatışmaya dönüşme potansiyelinin görülmesi tarafları yapıcı yaklaşıma iten önemli bir neden oldu. Bu açıdan Özal'ın ilk hedefini gerçekleştirdiği söylenebilir. İkinci olarak, Özal, taraflar arasında bir diyalog ortamı sağlamak ve tarafları çatışmacı dilden uzaklaştırmak istiyordu. Birbiri ile görüşmeyen halklar ve liderler arasında düşmanca duyguların daha da artması kaçınılmazdı. Türkiye'nin Yunanistan'a uygulanan vizeyi kaldırması ve ülkedeki Yunan malları ile ilgili kısıtlayıcı hükümlerin kaldırılması halklar arasındaki yakınlaşma bakımından önemli adımlardı. Özal'ın devletler arası ilişkilerdeki diyalog çağrısı ise Yunanistan tarafından başlangıçta olumlu karşılık bulmamış, Yunan ta-

⁷⁵ T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Yunanistan Ekonomisi: Gelişmeler, Beklentiler ve Türkiye ile Ticareti", 2009, <http://www.counsellors.gov.tr/upload/gr/yunanekonomibilginotu.doc+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (Erişim: 11.10.2014) ve T.C. Ekonomi Bakanlığı, "Yunanistan: Türkiye İle Ticaret", <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-161044> (Erişim: 11.10.2014)

rafının tavrının değişmesi için Ocak 1988'deki Davos zirvesine beklemek gerekmiştir. İki liderin Davos'ta buluşması ve sonrasında ilerleyen süreç, işbirliğinin geliştirilmesi ve sorunların çözümü amacıyla kurulan komiteler devletler arasındaki diyalogun da sağlandığını gösteriyordu. Sonuç olarak, Özal'ın diyalog ortamını tesis etmek hedefi başarıya ulaşmıştır.

Özal döneminde yakalanamayan iki hedef ise ekonomik işbirliği girişimlerinin somutlaşması ve siyasi sorunlara kalıcı çözüm bulunmasıdır. Özal'ın başbakanlığı döneminde Davos sürecinin bir parçası olarak ekonomik işbirliğinin zeminin oluşturan önemli gelişmeler yaşanmıştır. Lakin bunların ticaret rakamlarına yansımaları için 1990'ların sonu ve 2000'leri beklemek gerekecektir. Özal döneminde ticari ilişkilerde kayda değer bir artış sağlanamasa da ikili anlaşmalar ve kurulan komiteler gibi altyapı çalışmalarını takdir etmek hakkınaslığın gereğidir ve bu adımlar 1999 sonrası yaşanan hızlı gelişmenin önünü açmıştır. Özal kalıcı çözüm konusunda ise, tedrici yaklaşıma uygun olarak, beklentileri baştan beri düşük seviyede tutma gerçekçiliği içinde hareket etmiştir. 1980'lerde ikili ticarete kayda değer bir artış yaşanmadığı için iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin gerçekleştiği de söylenemez. 1980'lerin en önemli katkısı, tarafların çatışmacı dilinin yumuşaması ve diyalog ortamının tesisidir. Özetle, 1980'lerde yaşanan süreç 1999 sonrası yakınlaşma için güzel bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Özal'ın barışçıl dili, krizleri diyalog ve yapıcı yaklaşımla çözme ısrarı ve ekonomik işbirliği için oluşturduğu kurumsal altyapı yakınlaşma döneminin öncüsü olmuştur. Bu açıdan Özal dönemi gelişmelerini kalıcı işbirliği doğrultusunda izlenen tedrici sürecin ilk ayağı olarak değerlendirmek gerekir. Ancak, 1990'ların sonu ve 2000'ler boyunca ticari ilişkilerdeki ciddi artışa rağmen siyasi konularda kalıcı bir çözüme ulaşılmış değildir. Öniş ve Yılmaz'ın dediği gibi,⁷⁶ kalıcı işbirliğinin sağlanması için taraflar temel siyasi sorunlara “kazan-kazan” anlayışı ile yaklaşmalı ve “yüksek politika” alanına giren ana sorunları kararlı ve kapsamlı biçimde masaya yatırmalıdır. Günümüzde dahi iki ülke siyasi konuların kriz çıkarmayacak düzeyde tutmayı tercih etmektedirler. Son dönemde Kıbrıs konusunda yapılan müzakereler ise gelecek için ümit vadedicidir. Kıbrıs müzakerelerinde başarı sağlanırsa kalıcı işbirliği için önemli bir aşama katedilmiş olacak ve diğer siyasi sorunların çözümü için uygun bir ortam ve ivme yakalanacaktır.

⁷⁶ Öniş ve Yılmaz, *Greek-Turkish Rapprochement*, 144-145.

KAYNAKÇA

Ali Bozer'le 28 Nisan 2014 tarihinde Ankara'da yapılan mülakat.

Athanassopoulou, Ekavi. "Blessing in Disguise? The Imia Crisis and Turkish-Greek Relations," *Mediterranean Politics* 2, No. 3 (1997): 76-101.

Aydın, Mustafa. "Cacophony in the Aegean; Contemporary Turkish-Greek Relations," *Turkish Yearbook of International Relations*, No. 27 (1997): 109-40.

Barchard, David. *Turkey and the West*. Londra: Routledge & Kegan Paul, 1985.

Barlas, Mehmet. *Turgut Özal'ın Anıları*. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001.

BBYEGM, *Dış Basında Başbakan Turgut Özal'ın Atina Ziyareti*, Ankara: 1988.

Bennett, Andrew ve George, Alexander L. "Case Studies and Process Tracing in History and Political Science: Similar Strokes for Different Foci," *Bridges and Boundaries: Historians Political Scientists and the Study of International Relations* içinde (Ed.) Colin Elman ve Miriam Fendius Elman, Massachusetts: The MIT Press, 2001.

Birand, Mehmet A. "A Turkish View of Greek-Turkish Relations." *Journal of Political and Military Sociology* 16 (1988): 173-83.

Cemal, Hasan. *Özal Hikâyesi*. İstanbul: Doğan Kitap, 2004.

Cemal, Hasan. "Özal'ın En Kritik Beş Yılı", *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1984.

Chang, Yuan-Ching. "Economic Interdependence and International Interactions: The Impact of Country Size on Political Conflict and Cooperation." *Australian Journal of Political Science* 39, No. 3 (2004): 605-23.

Çandar, Cengiz. "Turgut Özal Twenty Years After: The Man and the Politician." *Insight Turkey* 15, No. 2 (2013): 27-36.

David Barchard'la 23 Mart 2014 tarihinde Nevşehir'de yapılan mülakat.

Donat, Yavuz. *Yavuz Donat'ın Vitrininden 3: Özal'lı Yıllar 1983-1987*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.

Duman, Zeki. *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset: Turgut Özal*. Ankara: Kadim Yayınları, 2010.

Erdoğan, Mustafa. "Türk Politikasında Bir Reformist", *Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet içinde* (Ed.) İhsan Sezal ve İhsan Dağı, İstanbul: Boyut Kitapları, 2003.

Eryalçın, Kaşif. “Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkiler”, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa> (Erişim: 11.10.2014)

Evren, Kenan. *Kenan Evren'in Anıları 4*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991.

Evren, Kenan. *Kenan Evren'in Anıları 5*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991.

Fırat, Melek. “Yunanistan’la İlişkiler (1960-1980)”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980* içinde (Ed.) Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Fırat, Melek. “Yunanistan’la İlişkiler (1980-1990)”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 2: 1980-2001* içinde (Ed.) Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Fidan, Hüseyin. *1920-2010 Türk Siyasi Tarihi*. Ankara: Nobel Yayın, 2010.

Flyvbjerg, Bent. “Five Misunderstandings about Case-Study Research”, *Qualitative Inquiry* 2, No. 2 (2006): 219-45.

Gönültaş, Hale. *Mehmet Keçeciler: Merkez Siyasetin Perde Arkası*. İstanbul: Hayy Kitap, 2014.

<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5808> (Erişim: 10.06.2016)

Kandemir, Nüzhet. “Turkey-Greece Relations,” *Fordham International Law Journal* 19, No. 5 (1995): 1851-56.

Keohane, Robert O. ve Nye, Joseph S. *Power and Interdependence*. New York: Harper Collins Publishers, 1989.

Kepenek, Yakup ve Yentürk Nurhan. *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.

Kirişçi, Kemal. “The ‘Enduring Rivalry’ between Greece and Turkey: Can Democratic Peace Break it?,” *Alternatives* 1, No. 1 (2002): 38-50.

Kutlay, Mustafa. “A Political Economy Approach to the Expansion of Turkish-Greek Relations: Interdependence or Not?,” *Perceptions* 14, No. 1-2 (2009): 91-119.

Laçınok, Nevra Y. “Turgut Özal”, *Türk Dış Politikasında Liderler* içinde (ed.) Ali F. Demir, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.

Lütfü, Samim. “Dış Politikanın Gerçekleri”, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1985.

Mccaskill, C. W. "U.S.-Greek Relations and the Problems of the Aegean and Cyprus." *Journal of Political and Military Sociology* 16 (1988): 215-33.

Onar, Nora Fisher. "Crisis or Opportunity? Turkey, Greece and the Political Economy of South East Europe in the 2010s," *Southeast European and Black Sea Studies* 13, No. 3 (2013): 407-20.

Oneal, John. R., Russett, Bruce ve Berbaum, Michael L. "Causes of Peace: Democracy, Interdependence and International Organizations, 1885-1992." *International Studies Quarterly* 47, No. 3 (2003): 371-93.

Öniş, Ziya ve Yılmaz, Şuhnaz. "Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?," *Political Science Quarterly* 123, No. 1 (2008): 123-49.

Özal, Turgut. *6 Kasım 1983 Seçimi Öncesi Basın Mensuplarıyla 25 Ekim 1983 Tarihinde TRT'de Yaptığı Açık Oturum*. Ankara: Semih Ofset, 1983.

Özal, Turgut. *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Müla-katları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984.

Özşahin, Mustafa C. "Barışın Ekonomi Politikası: Uluslararası İlişkilerde Liberal Kuram ve Ticari Liberalizm." *Uluslararası Hukuk ve Politika* 9, No. 35 (2013): 85-113.

Papadopoulos, Constantine A. "Greek-Turkish Economic Cooperation: Guarantor of Détente or Hostage to Politics?," *Oxford Southeast European Studies Occasional Paper*, No. 8/08 (2008): 1-40.

Şahin, Hüseyin. *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2009.

T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. "Yunanistan Ekonomisi: Gelişmeler, Beklentiler ve Türkiye ile Ticareti", 2009, <http://www.counsellors.gov.tr/upload/gr/yunanekonomibilginotu.doc+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (Erişim: 11.10.2014)

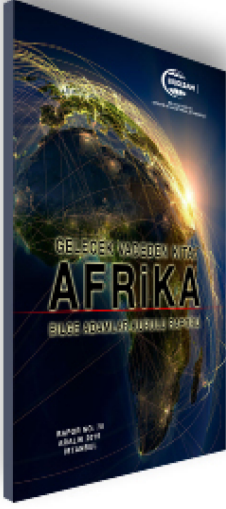
T.C. Ekonomi Bakanlığı. "Yunanistan: Türkiye İle Ticaret", 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-161044> (Erişim: 11.10.2014)

Tellal, Erel. "SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980 içinde* (Ed.) Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Tsarouhas, Dimitris. "The Political Economy of Greek-Turkish Relations," *Southeast European and Black Sea Studies* 9, No.1-2 (2009): 39-57.

Yavuzalp, Ercüment. *Liderlerimiz ve Dış Politika*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996.

Yılmaz, Aytekin. “Türk Bürokrasi Geleneği ve Özal”, *Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet içinde İhsan Sezal ve İhsan Dağı*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2003.

- Gelecek Vaadeden Kıta Afrika 12₺
- Türk-Rus İlişkileri 12₺
- Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği 12₺
- Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri 12₺
- Balkanlar ve Türkiye 12₺
- Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye 12₺
- Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye 12₺

**7 Adet Rapor
84₺**

**Bilge Strateji
Dergisi
4 cilt 8 sayı
96₺**

- Bölgesel Sorunlar ve Türkiye 28₺
- İçimizdeki Komşu Suriye 14₺
- Dünden Bugüne Türk-Yunan İlişkilerine Bir Bakış 15₺
- Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri 21₺
- Türkiye'nin Jeopolitiği, Yumuşak Güç Savaşları ve Terörizm 20₺
- Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye 25₺
- Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar 25₺
- China A New Superpower? Dimensions of Power, Energy, and Security 10₺

8 Seçkin eser 158₺

Tüm Eserler

338₺

**Yerine SADECE
Kargo Bizden**

169₺

Tek kitap alımında %40 indirim uygulanır